

WITOLD JARNO
(UNIwersYTET ŁÓDZKI)

Władze garnizonowe w Łodzi w latach 1945–1949

Garnizon łódzki w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej odgrywał ważną rolę w strukturze terytorialnej WP¹. Stacjonowały w nim bowiem nie tylko liczne jednostki i instytucje wojskowe, lecz także dowództwo jednego z siedmiu powstałych w 1945 r. okręgów wojskowych, co powodowało, że garnizon ten zajmował w owym czasie dominującą pozycję wśród garnizonów znajdujących się na obszarze Łódzkiego OW, określanego od listopada 1945 r. jako OW VI. Jednak wraz z rozformowaniem owego okręgu wojskowego – co nastąpiło z dniem 30 listopada 1946 r. – znaczenie garnizonu łódzkiego zaczęło ulegać stopniowemu zmniejszaniu, co wiązało się z faktem likwidacji szeregu instytucji i zakładów wojskowych szczebla okręgowego, sam zaś omawiany garnizon – wraz z całym województwem łódzkim – przez kolejne trzy lata wchodził w skład Poznańskiego OW. W okresie tym nastąpiło czasowe wzmocnienie garnizonu łódzkiego poprzez skierowanie do Łodzi na postój stały dowództwa 8. DP oraz wchodzącego w skład owego związku taktycznego 34. pp, co w pewien sposób czasowo niwelowało spadek roli tutejszego garnizonu wynikający z faktu, że przestał on być siedzibą terytorialnych władz wojskowych szczebla okręgowego. Jednak wraz z kolejnymi reorganizacjami polskiej armii – w ramach których w 1949 r. przeniesiono z kolei 8. DP na Pomorze Środkowe – garnizon łódzki stał się zasadniczo bazą szkoleniowo-materiałową. W tym też czasie, wobec rozformowania Poznańskiego OW – omawiany garnizon został podporządkowany dowództwu Śląskiego OW mieszczącemu się we Wrocławiu. W garnizonie łódzkim w latach 1945–1946 najwyższym organem terytorialnych władz wojskowych było dowództwo Łódzkiego OW, lecz z uwagi na wielość zadań na nim spoczywających ważną rolę w bieżącym

¹ W tekście użyto następujących skrótów: bsap. – batalion saperów, CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, DAPlot. – Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej, DP – Dywizja Piechoty, GZPW – Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, MON – Ministerstwo Obrony Narodowej, OW – Okręg Wojskowy, pal – pułk artylerii lekkiej, paplot. – pułk artylerii przeciwlotniczej, pp – pułk piechoty, SG – Sztab Generalny, sygn. – sygnatura i WP – Wojsko Polskie.

funkcjonowaniu garnizonu odgrywały tutejsze władze garnizonowe, których znaczenie zwiększyło się po rozformowaniu omawianego okręgu wojskowego.

Terminem „garnizon” określa się „załogę” bądź też wojska przebywające na stałe w danym mieście albo na danym terytorium, na którym „stałe lub czasowo przebywają oddziały lub znajdują się instytucje i zakłady wojskowe”². Pojęcie garnizonu jest dość szerokie, gdyż zawiera w sobie nie tylko żołnierzy i ich wyposażenie, lecz również wiele innych komponentów niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania wojska, jak np. kasyna, kluby garnizonowe czy też różnego rodzaju instytucje wojskowe dyslokowane na jego terenie (np. rejonowe komendy uzupełnień czy instytucje kwaterunkowe). Władzę wojskową w garnizonie sprawował jego dowódca, którego uprawnienia zostały określone w instrukcji z 17 września 1945 r. Zgodnie z nią komendant garnizonu był przełożonym wszystkich żołnierzy stanowiących stałą załogę garnizonu, stanowisko to obejmował zaś z reguły najstarszy stopniem i starszeństwem dowódca jednostki liniowej, a w przypadku braku takowej – najstarszy stopniem i starszeństwem oficer mający stały przydział służbowy w określonym garnizonie. Dowódca garnizonu podlegał bezpośrednio dowódcy okręgu wojskowego, z ramienia którego sprawował władzę na określonym terenie, zajmując się m.in. sprawami bezpieczeństwa i dyscypliny w garnizonie, normowaniem służby wartowniczej, przydziałem placów ćwiczeń i strzelnic dla poszczególnych jednostek, regulowaniem spraw związanych z zakwaterowaniem osób wojskowych, zabezpieczeniem obiektów wojskowych, wydawaniem zarządzeń przeciwpożarowych czy regulowaniem udziału wojska w różnego rodzaju uroczystościach. W ramach swych obowiązków dowódca garnizonu nie mógł jednak ingerować w wewnętrzne sprawy jednostek w zakresie ich organizacji, wyszkolenia, kwestii personalnych oraz gospodarki materiałowo-finansowej. Rozkazy i zarządzenia dowódcy garnizonu obowiązywały wszystkie przebywające w nim osoby wojskowe, w tym także żołnierzy z jednostek lub pododdziałów jedynie czasowo znajdujących się na terenie danego garnizonu. Dowódca garnizonu pełnił również funkcję reprezentacyjną, a także kierował całokształtem spraw związanych z utrzymaniem stałego kontaktu z władzami cywilnymi w zakresie działań mających wpływ na funkcjonowanie garnizonu (zmiany przestrzenne w mieście czy budowa nowych dróg i budynków), jak i samego miasta (np. przemarsz pododdziałów głównymi traktami komunikacyjnymi, ćwiczenia bojowe w pobliżu zabudowań mieszkalnych)³.

W trakcie pierwszych trzech miesięcy po oswoobodzeniu Łodzi spod okupacji niemieckiej, na obszarze przyszłego Łódzkiego OW funkcję władz

² *Encyklopedia Wojskowa. Dowódcy i ich armie, historia wojen i bitew, technika wojskowa*, Warszawa 2007, t. I, s. 270.

³ Instrukcja tymczasowa dla komendantów garnizonów z 17 IX 1945 r., CAW, II wiceminister ON, sygn. IV.500.2, teczka 8, k. 101; *Regulamin służby wewnętrznej*, cz. V. *Porządek koszarowy i tok służby w formacjach*, Warszawa 1945, s. 2–3.

garnizonowych spełniały wojenne komendantury Armii Czerwonej, pozostające w praktyce poza jakąkolwiek kontrolą władz polskich. Komendantury te władze radzieckie tworzyły powołując się na postanowienia konwencji haskiej z 18 października 1907 r., która przewidywała, że w strefie przyfrontowej władza administracyjna może być tymczasowo skupiona w rękach komendantów wojennych odpowiadających za utrzymanie porządku i dyscypliny na wyodrębnionym terenie oraz za wyżywienie i kwaterunek przemieszczających się przez ów teren oddziałów wojskowych. W praktyce komendantury owe służyły również umacnianiu narzuconej Polsce władzy komunistycznej. Ich działalność powinna ustać wraz z zakończeniem wojny, jednak z uwagi na przemieszczanie się ogromnych mas wojsk radzieckich z obszaru Niemiec w kierunku wschodnim, w toku uzgodnień polsko-radzieckich ustalono 28 maja 1945 r., że komendantury na ziemiach polskich będą działać do czasu zakończenia owych przegrupowań, w rezultacie czego ostatnie komendantury radzieckie rozformowano dopiero w połowie 1946 r.⁴

Jedną z nich była radziecka komendantura wojenna w Łodzi – mająca swoją siedzibę przy ul. Pomorskiej 21 – która działała od 19 stycznia 1945 do lipca 1946 r. Początkowo na jej czele stał płk Korzyków (imienia nie ustalono), którego po kilku dniach zastąpił gen. Porfirij Furt (Furtienko), w połowie zaś 1945 r. mjr Aleksander Sarkisow. Komendantura zajmowała się zapewnieniem odpowiednich warunków lokalowo-bytowych dla jednostek Armii Czerwonej stacjonujących w Łodzi, zwalczaniem maruderstwa wśród żołnierzy sowieckich oraz rozwiązywaniem sporów pomiędzy wspomnianymi oddziałami a polskimi władzami cywilnymi i wojskowymi. W praktyce stała ona również na straży interesów sowieckich, problem z jednostkami radzieckimi polegał zaś zasadniczo na tym, iż poczynają one sobie dość swobodnie i zajmowały budynki, nie przejmując się zbyt zbytnio zastrzeżeniami łódzkich władz miejskich, jak również polskich władz wojskowych, na czele których w pierwszych latach powojennych również stali zazwyczaj oficerowie radzieccy. Już kilka dni po oswoobodzeniu Łodzi spod okupacji niemieckiej, 21 stycznia 1945 r. do miasta przybył 18. pułk NKWD, którego żołnierze przystąpili do działań mających wesprzeć proces tworzenia władzy komunistycznej, dokonując m.in. licznych aresztowań wśród mieszkańców miasta. Według niepełnych danych, w 1946 r. jednostki radzieckie zajmowały w garnizonie łódzkim co najmniej kilkanaście obiektów. Radziecka komendantura wojenna mieściła się początkowo – jak wcześniej podano – przy ul. Pomorskiej 21, po czym w 1946 r. została przeniesiona na ul. Sienkiewicza 6. Podlegały jej przebywające w Łodzi jednostki sowieckie, które zajmowały szereg obiektów rozrzuconych po całym mieście, np. przy ul. Gdańskiej i ul. Pomorskiej 143 stacjonowały pododdziały NKWD, przy ul.

⁴ Więcej: M. Krogulski, *Okupacja w imię sojuszu. Armia Radziecka w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2000, s. 11–14 i 18–21; C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2002, s. 87.

Południowej 48 znajdowała się baza zaopatrzeniowa wojsk radzieckich w Łodzi, przy ul. Narutowicza 61/63 – baza garażowa, przy ul. Żwirki 36 zaś – magazyny wojsk radzieckich. Ponadto Armia Czerwona zajęła i użytkowała trzy łódzkie szpitale – przy ul. Sterlinga, ul. Północnej i ul. Mielczarskiego, jak również budynki przy ul. Gdańskiej 80, Pomorskiej 149 i 11 Listopada 17. W kolejnych latach nieruchomości te były stopniowo opuszczane przez wojska radzieckie i przekazywane polskim władzom⁵.

Po oswojeniu Łodzi spod okupacji niemieckiej przystąpiono w mieście do tworzenia polskich władz wojskowych, który to proces przebiegał w niezmiernie trudnych warunkach. Pierwsze grupy żołnierzy WP dotarły tu już w końcu stycznia 1945 r. z zadaniem zorganizowania produkcji w łódzkich fabrykach włókienniczych celem zaopatrzenia armii polskiej w obuwiu oraz inne elementy umundurowania, co było niezmiernie ważnym zadaniem z uwagi na duże braki w tym zakresie w jednostkach wojskowych. W kolejnych tygodniach, ze względu na zniszczenia w stolicy, rozmieszczono w Łodzi szereg instytucji i zakładów wojskowych podległych centralnym władzom wojskowym, jak np. Drukarnię GZPW przy ul. Piotrkowskiej 194, Drukarnię Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego przy ul. Gdańskiej 130, redakcję „Bellony” przy ul. Moniuszki 10 czy też redakcję „Polski Zbrojnej” przy ul. Piotrkowskiej 151. Na przełomie stycznia i lutego 1945 r. do miasta przybyły również pierwsze pododdziały liniowe, w postaci 3. DAPlot. (61., 66., 69. i 75. paplot.), 4. DAPlot. (77., 79., 81. i 83. paplot.) oraz radzieckiej 18. DAPlot., które zorganizowały obronę przeciwlotniczą miasta⁶. Jednak wobec szybkiego przesuwania się linii frontu w kierunku zachodnim, jednostki te stopniowo opuszczały Łódź: 20 lutego w kierunku zachodnim wyruszyła 4. DAPlot., pod koniec tego miesiąca 18. DAPlot., natomiast w dniach 2–3 marca również 3. DAPlot. W trakcie pobytu w Łodzi polscy artylerzyści pełnili w mieście również służbę garnizonową, zajmując się zapewnieniem porządku oraz ochroną obiektów wojskowych⁷.

⁵ Plan dyslokacji jednostek Łódzkiego OW z 27 IX 1946 r., CAW, Departament Kwaternistrzostwa MON, sygn. IV.503.4, teczka 73, k. 157 i nast.; K. Lesiakowski, *Życie polityczne w Łodzi w 1945 r.*, [w:] *Rok 1945 w Łodzi. Studia i szkice*, red. J. Żelazko, Łódź 2008, s. 72; *Kształtowanie władzy ludowej w Łodzi i województwie łódzkim w 1945 roku. Wybór źródeł*, oprac. G. Adamczewska, M. Bandurka, E. Chobot i M. Ojrzyńska, Warszawa–Łódź 1985, s. 27 i 68.

⁶ W tym celu pułki 3. DAPlot. rozmieszczono następująco: 61. paplot. – w rejonie stacji kolejowej Łódź-Kaliska, 66. paplot. – na Nowym Rokiciu i Nowych Chojnach, 69. paplot. – na Julianowie i Żabieńcu, a 75. paplot. – w rejonie Radogoszcza i Nowego Złotna, pułki 4. DAPlot. zaś: 77. paplot. – w rejonie Arturówka i Marysina, 79. paplot. – na Widzewie, 81. paplot. – na Stokach, a 83. paplot. – w rejonie Chojen i Olechowa.

⁷ K. Kaczmarek, *Druga Armia Wojska Polskiego*, Warszawa 1978, s. 141–145; W. Wróblewski, *Niektóre problemy obrony powietrznej ważnych obiektów administracyjno-politycznych na terenie Polski w latach 1944–1945*, „Myśl Wojskowa” 1980, R. XXXVI, z. 8, s. 107–113.

W końcu stycznia 1945 r. na ziemię łódzką zaczęły przybywać jednostki liniowe 2. Armii WP, wśród których była 5. DP – dowodzona przez oficera Armii Czerwonej – gen. bryg. Aleksandra Waszkiewicza (w skład dywizji wchodziły 13., 15. i 17. pp, 22. pal i 14. bsap.), której pododdziały zatrzymały się w Łodzi celem odpoczynku i uzupełnienia swych stanów osobowych. Jako pierwszy przybył do miasta, już 31 stycznia, 15. pp (dowodzony również przez oficera sowieckiego ppłk. Wasyla Humeniuka), który został ulokowany w koszarach przedwojennego 31. Pułku Strzelców Kaniowskich przy ul. 11 Listopada 62, pozostałe jednostki 5. DP ulokowano zaś w różnych obiektach koszarowych po przedwojennej 10. DP (m.in. przy ul. 11 Listopada, ul. Jerzego, ul. 1 Maja i ul. Łąkowej). W tym też czasie do Łodzi przeniesiono Oficerską Szkołę 2. Armii, którą ulokowano przy ul. Napiórkowskiego 219⁸. Jednostki 2. Armii WP przebywały w Łodzi jednak bardzo krótko, gdyż po podporządkowaniu owego związku operacyjnego dowództwu 1. Frontu Białoruskiego marszałka Gieorgija Żukowa, jednostki polskie otrzymały w końcu lutego rozkaz przegrupowania się w rejon Puszczy Noteckiej. Tuż przed opuszczeniem Łodzi pododdziały 5. DP uczestniczyły 26 lutego w uroczystej defiladzie ul. Piotrkowską, na którą przybyli liczni zaproszeni goście, w tym m.in. marszałek Michał Rola-Żymierski (Naczelnny Dowódca WP) oraz Bolesław Bierut (prezydent Krajowej Rady Narodowej), po czym na przełomie lutego i marca dywizja opuściła Łódź, podobnie jak i inne dyslokowane tu jednostki 2. Armii WP (m.in. 3. DAPlot. oraz 5. Pułk Czołgów)⁹.

Po opuszczeniu Łodzi przez pododdziały 5. DP, dowództwo WP wydało rozkaz, aby z miejscowych zasobów poborowych sformować w regionie łódzkim 11. DP¹⁰. W myśl rozkazu z 23 marca 1945 r. część jednostek mających tworzyć wspomniany związek taktyczny zaczęto organizować w samej Łodzi (dowództwo dywizji oraz 38. i 42. pp), pozostałe zaś w Pabianicach (40. pp), Konstancynie Łódzkiej (33. pal) oraz w podłódzkich Stokach (m.in. 14. dywizjon artylerii przeciwpancernej, 11. kompanię łączności, 16. bsap., 14. kompanię obrony chemicznej, 19. kompanię transportu samochodowego, 8. batalion sanitarny, 27. piekarnię polową oraz 25. ambulans weterynaryjny)¹¹. Pierwszym dowódcą 11. DP został oficer radziecki płk Konstanty Karasiewicz¹², którego 21 kwietnia zastąpił na tym stanowisku kolejny oficer Armii Czerwonej płk Andrzej Czartoryski (płk K. Karasiewicz objął funkcję szefa

⁸ K. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 146–148, 153–162.

⁹ *Ibidem*, s. 186 i 192–211.

¹⁰ Tworzenie dywizji o tym numerze rozpoczęto jesienią 1944 r., lecz prace w tym zakresie wstrzymano po decyzji o zaprzestaniu formowania 3. Armii WP.

¹¹ Stoki włączono formalnie w skład Łodzi w grudniu 1945 r.

¹² W niektórych dokumentach występuje jako Władysław (np. Rozkaz dzienny 11. DP nr 3 z 22 IV 1945 r., CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11, teczka 14, k. 8).

sztabu dywizji)¹³. Pomimo wielu trudności natury organizacyjno-kadrowej i materiałowej, formowanie nowego związku taktycznego przebiegało stosunkowo sprawnie, przez co pobyt jej pododdziałów w rejonie Łodzi trwał niecałe dwa miesiące, gdyż 22 maja dowództwo 11. DP otrzymało rozkaz o przegrupowaniu dywizji nad środkową Odrę. Po niezbędnych przygotowaniach, w dniach 24–26 maja wszystkie jej pododdziały opuściły rejon Łodzi i udały się w kierunku zachodnim¹⁴. W tym miejscu warto dodać – wyprzedzając nieco tok narracji – iż w kwietniu i maju 1945 r. płk A. Czartoryski (dowódca 11. DP) pełnił również obowiązki dowódcy garnizonu łódzkiego, jako najstarszy stopniem oficer wielkiej jednostki dyslokowanej w owym czasie w mieście¹⁵.

Tworzenie w Łodzi wojskowych terytorialnych organów władzy szczebla okręgowego, jak i podległych im władz garnizonowych, przebiegało bardzo powoli, co było spowodowane przede wszystkim poważnymi trudnościami kadrowymi. Co prawda, rozkaz o powołaniu Łódzkiego OW, mającego objąć swym obszarem województwo łódzkie i kieleckie, Naczelne Dowództwo WP wydało już 1 lutego 1945 r., lecz do formowania dowództwa okręgu przystąpiono w praktyce dopiero w końcu marca wraz ze skierowaniem do Łodzi grupy oficerów radzieckich, m.in. płk. Pawła Ochremuszki, ppłk. Cypriana Jakunina, ppłk. Michała Singajewskiego, ppłk. Wadima Siedłowa i mjr. Michała Gonczarowa. Wobec wspomnianych trudności kadrowych, oficerowie ci pełnili początkowo po kilka funkcji naraz, jak np. ppłk C. Jakunin, który będąc szefem Oddziału Mobilizacji i Uzupelnień sprawował również czasowo obowiązki szefa sztabu oraz dowódcy okręgu. Pełniąc czasowo tę ostatnią funkcję wydał 29 marca formalny rozkaz o przystąpieniu do formowania Dowództwa Łódzkiego OW – czytamy w nim m.in.: „Z dniem podpisania niniejszego rozkazu przystąpiono do formowania Okręgu Wojskowego Łódź z miejscem postoju w Łodzi przy ul. Śródmiejskiej 36”¹⁶. Zasadnicze prace w tym zakresie zakończono trzy tygodnie później, co znajduje potwierdzenie w kolejnym rozkazie Dowództwa Łódzkiego OW: „Na podstawie rozkazu NDWP z 1 II 1945 r. zostało sformowane DOW Łódź i z dniem 20 IV 1945 r. pełni swe

¹³ Rozkaz z 23 III 1945 r. o sformowaniu 11. DP i rozkaz dzienny dowództwa 11. DP nr 3 z 22 IV 1945 r. CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11, teczka 14, k. 1; Spis oficerów 11. DP z maja 1945 r., *ibidem*, teczka 33, k. 85; K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974, s. 137–138; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 14–17.

¹⁴ Rozkaz bojowy dowództwa 11. DP z 22 V 1945 r., CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11, teczka 1, k. 92; Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 156 z 29 VI 1945 r. i nr 135 z 3 VI 1945 r., *ibidem*, Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, teczka 42, k. 23–24 i 131; K. Frontczak, *op. cit.*, s. 137–140; J. Kajetanowicz, *op. cit.*, s. 38; K. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 648–652.

¹⁵ Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW nr 27 i 32 z 16 i 19 V 1945 r., CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11, teczka 3, k. 61 i 90.

¹⁶ Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW nr 1 z 29 III 1945 r., CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 8.

obowiązków”¹⁷. Pierwszym oficerem pełniącym obowiązki dowódcy Łódzkiego OW był – jak już wcześniej wspomniano – ppłk C. Jakunin, którego 21 kwietnia 1945 r. na owym stanowisku zastąpił (już jako pierwszy formalny dowódca okręgu) kolejny oficer radziecki płk dypl. Włodzimierz Radziwanowicz. Jednak i jego pobyt w Łodzi nie trwał długo, gdyż zaledwie po kilkunastu dniach, 4 maja, nowym dowódcą okręgu został gen. bryg. Bolesław Zarako-Zarakowski (również oficer Armii Czerwonej), który dowodził Łódzkim OW do 30 listopada 1946 r., czyli do czasu jego rozformowania. Podobna była sytuacja w odniesieniu do stanowiska szefa sztabu dowództwa okręgu, które zajmowali wyłącznie oficerowie radziecy: p.o. ppłk C. Jakunin (od 29 marca do 12 września 1945 r.), gen. bryg. Andrzej Miszczenko (od 12 września do 12 listopada 1945 r.) i płk Ławrencjusz Świtelski (od 12 listopada 1945 do 30 listopada 1946 r.)¹⁸.

Od samego początku dowództwo okręgu borykało się z poważnymi trudnościami lokalowymi, które zmniejszyły się dopiero w połowie czerwca 1945 r. – po przeniesieniu siedziby dowództwa okręgu do przedwojennego gmachu Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV przy ul. 11 Listopada 81/83. Początkowo Dowództwo Łódzkiego OW miało charakter dowództwa administracyjnego, którego zakres zadań ograniczał się zasadniczo do spraw dotyczących mobilizacji osobowej i materiałowej, uzupełniania oraz formowania nowych jednostek, utrzymania porządku i dyscypliny w jednostkach stacjonujących na podległym obszarze, a także ich zaopatrzenia. Rola dowództwa okręgu wzrosła dopiero z przejściem WP na stopę pokojową w końcu sierpnia 1945 r., kiedy wraz ze zmianą stawianych przed nim zadań przeistoczyło się ono z dowództwa o charakterze administracyjnym w dowództwo administracyjno-operacyjne, któremu podporządkowano bezpośrednio wszystkie jednostki, zakłady i instytucje wojskowe włączone w jego skład i dyslokowane na terenie okręgu, co spowodowało w konsekwencji również rozszerzenie zakresu zadań i obowiązków spoczywających na łódzkich władzach garnizonowych¹⁹.

¹⁷ Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW nr 16 z 20 IV 1945 r., CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 8.

¹⁸ Więcej: M. Szczurowski, *Dowódcy Wojska Polskiego na froncie wschodnim 1943–1945*, Pruszków 1996, s. 110–111 i 161–162; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 152; E. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*, Warszawa 1995, s. 72 i 159; H. Kosk, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. II, Pruszków 2001, s. 35 i 217.

¹⁹ Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW nr 1 z 29 III 1945 r., CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 8; Wykaz dyslokacyjny Łódzkiego OW z 25 IX 1945 r., *ibidem*, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 860, k. 7–9; Pismo dowódcy Łódzkiego OW z 16 VI 1945 r., *ibidem*, Komenda Miasta Łódź, sygn. 5.52.325, k. 7; Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 23/Org. z 1 II 1945 r., *ibidem*, Lubelski OW, sygn. IV.510.7, teczka 3, k. 2; K. Frontczak, *op. cit.*, s. 105–106; W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22 VII 1944 – 9 V 1945)*,

Z uwagi na dość późne zakończenie formowania dowództwa Łódzkiego OW (co nastąpiło z dniem 20 kwietnia 1945 r.) – wiosną tego roku na obszarze powstającego okręgu dowódcy części jednostek zaczęli z własnej inicjatywy tworzyć w większych miastach tzw. nieetatowe komendy miast. Wiadomo, że w połowie maja w Łódzkim OW działało już dziesięć takowych komend – w Częstochowie, Jędrzejowie, Kielcach, Kutnie, Ostrowcu Świętokrzyskim, Pabianicach, Sieradzu, Skierniewicach, Tomaszowie Mazowieckim i Wieluniu, ale wobec zakończenia wojny zostały one niebawem rozwiązane²⁰. Natomiast w Łodzi, wraz z przystąpieniem do tworzenia wojskowych władz okręgowych oraz formowania 11. DP, podjęto również prace nad utworzeniem etatowej Komendy Miasta, mającej zapewnić sprawne funkcjonowanie tutejszego garnizonu, zabezpieczyć znajdujące się w nim obiekty wojskowe oraz dbać o utrzymanie w stacjonujących tu jednostkach porządku i dyscypliny. W tym celu płk dypl. W. Radziwanowicz w dniu objęcia przez siebie dowództwa okręgu wydał rozkaz wyznaczający podległego mu dowódcę garnizonu, którym został płk A. Czartoryski (dowódca organizowanej w Łodzi 11. DP)²¹. Jego organem wykonawczym stała się wspomniana Komenda Miasta Łódź, której formowanie ukończono najprawdopodobniej w maju 1945 r. na podstawie etatu nr T1/13 komendy miasta II kategorii, zgodnie z którym miało w niej pracować 23 wojskowych, w tym 5 oficerów, 6 podoficerów i 12 szeregowych²².

Komenda Miasta Łódź – będąca organem wykonawczym dowódcy garnizonu – miała zajmować się szeregiem spraw związanych z bieżącym funkcjonowaniem garnizonu. Wśród nich do najważniejszych należało: dbanie o utrzymanie należytego stanu sanitarno-higienicznego jednostek garnizonu i obiektów wojskowych, terminowe zaspokajanie potrzeb socjalno-bytowych żołnierzy, rodzin wojskowych i pracowników cywilnych wojska, koordynowanie czynności związanych z materiałowym zaopatrzeniem jednostek garnizonu, nadzorowanie właściwego użytkowania obiektów garnizonowych, ustalanie sposobu korzystania z garnizonowych placów ćwiczeń i strzelnic, sprawowanie nadzoru

Warszawa 1968, s. 306–307; *Mała kronika Ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, red. M. Plikus, Warszawa 1975, s. 167–168.

²⁰ Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW z 16 V 1945 r., CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11, teczka 3, k. 61.

²¹ Rozkaz o sformowaniu 11. DP z 23 III 1945 r. i rozkaz dzienny dowództwa 11. DP nr 3 z 22 IV 1945 r., CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11, teczka 14, k. 1 i 8; M. Szczurowski, *Dowódcy Wojska Polskiego...*, s. 30.

²² Rozkaz organizacyjny Naczelnego Dowództwa WP nr 37 z 28 II 1945 r., nr 123 z 15 V 1945 r. i nr 136 z 3 VI 1945 r., CAW, SG, IV.501.1/A, teczka 141, k. 72, 233 i 268; Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW nr 74 z 5 X 1945 r., *ibidem*, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 8, k. 115; K. Frontczak, *op. cit.*, s. 128–129; Z. Pytasz, *Udział Wojska Polskiego w życiu społeczno-politycznym i gospodarczym na Ziemi Łódzkiej w latach 1945–1948*, Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego, sygn. 225a, s. 89 (maszynopis – tu informacja, że w sierpniu na obszarze Łódzkiego OW działało 15 nieetatowych komend miast).

nad przechowywaniem broni i amunicji w obiektach garnizonowych, organizowanie toku służby garnizonowej, określanie zasad udziału żołnierzy w uroczystościach na terenie garnizonu, organizowanie ochrony obiektów wojskowych, kontrolowanie stanu wyposażenia wartowni i posterunków oraz przedstawianie dowódcy garnizonu wniosków i propozycji wynikających z analiz i ocen stanu dyscypliny w garnizonie. W garnizonach, w których funkcjonowały etatowe komendy miast – a więc m.in. i w Łodzi – komendanci garnizonów wyznaczali spośród oficerów stacjonujących jednostek lekarza garnizonowego, garnizonowego lekarza weterynarii oraz kapelmistrza garnizonu. Zakres obowiązków władz garnizonowych był więc – jak widać – dość szeroki²³.

Początkowo Komendę Miasta Łódź ulokowano przy ul. Pomorskiej 21, a więc w tym samym budynku, w którym mieściła się radziecka komendantura wojenna. Niestety o obsadzie personalnej zarówno dowództwa garnizonu, jak i Komendy Miasta Łódź z pierwszego okresu jej działalności brak jest bliższych informacji. Wiadomo jedynie, iż – jak wcześniej podano – dowódcą tutejszego garnizonu do 19 maja 1945 r. był płk A. Czartoryski, kiedy to w związku z planowanym opuszczeniem miasta przez 11. DP – gen. bryg. B. Zarako-Zarakowski (dowódca Łódzkiego OW) wyznaczył na stanowisko dowódcy garnizonu płk. Mieczysława Melenasa, komendanta mieszczącej się w Łodzi Centralnej Szkoły Oficerów Polityczno-Wychowawczych²⁴. Trzy miesiące później, wraz z przejściem sił zbrojnych na organizację pokojową oraz przejęciem pełnej władzy wojskowej przez dowódcę Łódzkiego OW nad wszystkimi podporządkowanymi mu jednostkami wojskowymi, wzrósł zakres zadań spoczywających na łódzkich władzach garnizonowych, co wynikało m.in. z faktu ulokowania w Łodzi szeregu jednostek i instytucji wojskowych tak szczebla okręgowego, jak i garnizonowego. Wraz z przeprowadzeniem pokojowej reorganizacji Łódzkiego OW, na początku września 1945 r. kolejnym dowódcą garnizonu łódzkiego został płk P. Ochremuszko (zajmujący od kwietnia stanowisko kwatermistrza w Dowództwie Łódzkiego OW). Nowy dowódca garnizonu dokonał szeregu zmian w Komendzie Miasta Łódź, powołując na stanowisko jej komendanta ppłk. Józefa Czelnego, na stanowisko lekarza garnizonu – kpt. lek. med. Władysława Sztajna (później zastąpił go mjr lek. med. Wacław Zajączkowski), na stanowisko lekarza weterynarii – por. lek. wet. Józefa Ołomeckiego, na kapelmistrza zaś garnizonu – ppor. Stanisława Żochowskiego (o obsadzie innych stanowisk brak danych)²⁵.

²³ Instrukcja tymczasowa dla komendantów garnizonów z 17 IX 1945 r., CAW, II wiceminister ON, sygn. IV.500.2, teczka 8, k. 101; *Regulamin służby wewnętrznej*, cz. V, *Porządek koszarowy i tok służby w formacjach*, Warszawa 1945, s. 2–3.

²⁴ Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW nr 32 z 19 V 1945 r., CAW, 11. DP, sygn. IV.521.11, teczka 3, k. 90.

²⁵ Rozkazy Komendy Miasta Łódź z 1945 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 5.52.325 i 5.52.326.

W styczniu 1946 r. władze wojskowe podjęły decyzję o podjęciu prac zmierzających do reorganizacji istniejących etatowych komend miast i opracowania dla nich nowych etatów dostosowanych do nowych pokojowych zadań oraz możliwości finansowych sił zbrojnych, w związku z czym gen. bryg. B. Zarako-Zarakowski podjął starania o zwiększenie dotychczasowego etatu Komendy Miasta Łódź. W piśmie z 17 stycznia pisał m.in.: „Obecny personel Komendy Miasta – 5 oficerów, 6 podoficerów i 12 szeregowych – nie jest w stanie podołać swoim zadaniom, wobec czego proszę o zaliczenie Komendy Miasta Łódź do kategorii I i przydzielenie etatowej jednostki liniowej w postaci kompanii strzeleckiej”²⁶. Jednak sugestie te nie zostały wzięte pod uwagę, gdyż na mocy rozkazu Naczelnego Dowództwa WP z 20 lutego 1946 r. Komenda Miasta Łódź została przeformowana na nowy etat nr 1/107 (również jako komenda miasta kategorii II), zgodnie z którym miało w niej pracować nadal 23 wojskowych, co oznaczało, że starania dowódcy okręgu o zaliczenie łódzkiej Komendy Miasta do wyższej kategorii, a tym samym zwiększenie jej obsady etatowej, zakończyły się niepowodzeniem²⁷. Wraz z wprowadzeniem nowego etatu, nastąpiła zmiana na stanowisku komendanta miasta, gdyż odwołanego ppłk. J. Czelnego zastąpił ppłk Wacław Wróblewski, który stanowisko to zajmować będzie przez ponad rok, tj. do marca 1947 r.²⁸

Zgodnie z etatem nr 1/107 w skład Komendy Miasta Łódź wchodziło: komendant miasta, jego zastępca i adiutant, płatnik, trzech dyżurni pomocnicy oraz kwatermistrz, któremu z kolei podlegali zastępca kwatermistrza, magazynier żywnościowy, kilku kierowców, podoficer żywnościowy, kucharz, pisarz i woźnica, adiutantowi komendanta zaś – starszy pomocnik, gońcy i jeden kierowca. Na temat faktycznej obsady personalnej w 1946 r. brak bliższych informacji – wiadomo jedynie, że w czerwcu w Komendzie Miasta Łódź pracowały 24 osoby (a więc o jedną więcej niż przewidywał etat), w tym 6 oficerów, 7 podoficerów i 11 szeregowych. Komendantowi miasta podlegał także areszt garnizonowy oraz zajmujący się jego ochroną pluton wartowniczy, które łącznie liczyły 35 żołnierzy, w tym 6 oficerów, 8 podoficerów i 21 szeregowych²⁹. Na temat obsady poszczególnych stanowisk niewiele wiadomo. Ustalono jedynie, że w owym czasie zastępcą komendanta miasta był kpt. Jerzy Bomze, płatnikiem – por. Jan Borzemski, dyżurnymi pomocnikami komendanta miasta – ppor. Tadeusz Grabowiec, ppor. Jan Dziarski i ppor. Kazimierz Ziółko,

²⁶ Pismo dowódcy Łódzkiego OW z 17 I 1946 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10674, k. 161.

²⁷ Rozkaz organizacyjny Naczelnego Dowództwa WP nr 038 z 20 II 1946 r., CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 149, k. 105; K. Frontczak, *op. cit.*, s. 129.

²⁸ Rozkazy Komendy Miasta Łódź z początku 1946 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10674.

²⁹ Organizacja Komendy Miasta Łódź z 10 VI 1946 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10674, k. 245.

komendantem aresztu garnizonowego zaś – por. Roman Pierzchalski (do 1 grudnia 1947 r., następnie por. Bolesław Józwiński)³⁰.

Przełomowym momentem w działalności wojskowych władz garnizonowych w Łodzi było rozformowanie z dniem 30 listopada 1946 r. Łódzkiego OW, z czym wiązała się likwidacja szeregu jednostek i instytucji wojskowych szczebla okręgowego (w tym np. 16. Samodzielnej Kompanii Samochodowej, Okręgowej Składnicy Mundurowo-Taborowej, Okręgowej Składnicy Materiałów Budowlanych, 75. Okręgowego Składu Materiałów Pędnych, 17. Okręgowego Składu Żywności czy 93. Okręgowej Składnicy Sanitarnej). Jednak z drugiej strony część instytucji szczebla okręgowego stacjonujących dotychczas w Łodzi została przeformowana na organa szczebla garnizonowego (jak np. Wojskowy Sąd Okręgowy i Wojskowa Prokuratura Okręgowa, które przeformowano na Wojskowy Sąd Garnizonowy i Wojskową Prokuraturę Garnizonową). Dlatego też – pomimo likwidacji Łódzkiego OW – w garnizonie nadal stacjonowało wiele różnego rodzaju jednostek i instytucji wojskowych, co spowodowało, że władze wojskowe uznały dalsze istnienie Komendy Miasta Łódź za jak najbardziej wskazane. Istotną zmianą dokonaną wówczas było za to podporządkowanie z dniem 30 listopada 1946 r. garnizonu łódzkiego, wraz z całym województwem łódzkim, dowódcy Poznańskiego OW³¹.

Rozformowanie Łódzkiego OW spowodowało szereg zmian personalnych w łódzkim garnizonie, w tym na stanowisku jego dowódcy, gdyż zajmującego dotychczas to stanowisko płk P. Ochremuszek (był równocześnie kwatermistrzem w dowództwie rozformowanego okręgu wojskowego) zastąpił w grudniu 1946 r. płk. dypl. Marceli Domarecki, jego zastępcą ds. polityczno-wychowawczych został zaś oficer sowiecki ppłk Aleksander Sław. Zmianę przeprowadzono również na stanowisku naczelnego lekarza garnizonu, które do 30 listopada 1946 r. zajmował mjr lek. med. Wacław Zajączkowski (będący jednocześnie szefem Wydziału Służby Zdrowia w dowództwie wspomnianego okręgu), na początku zaś grudnia objął je komendant ulokowanej w Łodzi Szkoły Młodszych Oficerów Służby Zdrowia ppłk dr med. Franciszek Goertz³².

Po likwidacji Łódzkiego OW i rozformowaniu części jednostek, władze wojskowe w Łodzi zaczęły stopniowo przekazywać władzom cywilnym część zajmowanych dotychczas obiektów, które w nowej sytuacji stały się zbędne i zbyt kosztowne w utrzymaniu. Jednym z nich był budynek przy ul.

³⁰ Wykaz obsady personalnej Komendy Miasta Łódź i aresztu garnizonowego z sierpnia 1946 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10674, k. 355.

³¹ Na przełomie 1946 i 1947 r. funkcjonowało ogółem 10 etatowych komend miast, w tym: cztery w Pomorskim OW (Bydgoszcz, Gdańsk, Gdynia i Szczecin), dwie w OW III (Łódź i Poznań) oraz po jednej w pozostałych okręgach – Warszawskim OW (Warszawa), Śląskim OW (Wrocław), Krakowskim OW (Kraków) i Lubelskim OW (Lublin).

³² Pismo ppłk. dr. med. F. Goertza z 26 XI 1946 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10673, k. 124.

Pomorskiej 21, w którym od wiosny 1945 r. mieściła się siedziba Komendy Miasta Łódź, przeniesiona w 1947 r. na ul. Brzeźną 3³³. W tym też roku wzrósł zakres zadań spoczywających na łódzkich władzach garnizonowych, co wiązało się z zarządzonym wcześniej rozkazem Sztabu Generalnego z 9 października 1946 r. przeniesieniem 8. DP na Ziemię Łódzką. Jednak z uwagi na zaangażowanie owego związku taktycznego w walkach ze zbrojnym podziemiem w południowo-wschodniej części kraju – jego poszczególne pododdziały przenoszono do nowych miejsc postoju na terenie województwa łódzkiego stopniowo, począwszy od listopada 1946 r. Pierwsze do nowych garnizonów przybyły dywizyjne jednostki artylerii, jako mniej przydatne w działaniach o charakterze antypartyzanckim, gdyż już w listopadzie tego roku w Skierniewicach znalazły się pododdziały 11. Dywizjonu Artylerii Przeciwpancernej i 37. pal. W tym samym czasie do Gałkówek pod Łodzią dotarł 19. bsap., na przełomie 1946 i 1947 r. w Łodzi pojawiły się zaś pierwsze pododdziały 34. pp³⁴. Proces zmiany pokojowej dyslokacji 8. DP został ukończony ostatecznie latem 1947 r., gdy po zakończeniu Akcji „Wisła” do Łodzi przybyło na przełomie sierpnia i września dowództwo owej dywizji z płk. dypl. Józefem Bieleckim na czele, ulokowano je w dawnym gmachu Dowództwa Łódzkiego OW przy ul. 11 Listopada 81/83. Spośród pododdziałów 8. DP – oprócz dowództwa dywizji – w garnizonie łódzkim stacjonować miał jedynie 34. pp ppłk. Jana Gerharda, który zajął przedwojenne koszary przy ul. 6 Sierpnia 84/86 i ul. Żeligowskiego 39 (użytkowane przed wybuchem II wojny światowej przez 4. Pułk Artylerii Ciężkiej) – dla pozostałych pułków piechoty wspomnianego związku taktycznego wyznaczono zaś Łowicz, gdzie stacjonować miał 36. pp³⁵ oraz Skierniewice, gdzie w dawnych koszarach 18. pp (ze składu przedwojennej 26. DP) ulokowano 32. pp³⁶.

³³ Rozkazy Komendy Miasta Łódź z przełomu 1946 i 1947 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10685.

³⁴ Zarządzenie SG z 29 VII 1947 r., CAW, Krakowski OW, sygn. IV.510.5, teczka 399, k. 83; E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, D. Radziwiłłowicz, *8 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995, s. 180; S. Rzepski, *8 Dywizja Piechoty w walkach z bandami UPA*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1969, R. XIV, nr 2, s. 146.

³⁵ Rozkaz dowództwa 8. DP nr 13 z 14 VIII 1947 r., CAW, 8. DP, sygn. IV.521.8, teczka 23, k. 40; Meldunek dowódcy 8. DP z 13 X 1947 r., *ibidem*, teczka 159, k. 8. Z kolei E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, D. Radziwiłłowicz (*8 Dywizja Piechoty w dziejach...*, s. 180–181) podali, iż 36. pp z 8. DP od 10 VIII 1947 r. stacjonował w Łodzi.

³⁶ Rozkaz dowództwa 8. DP z 20 III 1947 r., CAW, 8. DP, sygn. IV.521.8, teczka 23, k. 149; Rozkazy i meldunki dowództwa 8. DP z 1947 r., *ibidem*, teczka 159, k. 8 i n.; Rozkazy z 1947 r., *ibidem*, Komenda Miasta Łódź, sygn. 39.53.2816.

Tabela 1

Dowódcy garnizonu i komendanci Miasta Łódź w latach 1945–1949

Stanowisko	Okres sprawowania funkcji
dowódca garnizonu	
płk Andrzej Czartoryski	21 IV – 9 V 1945 r.
płk Mieczysław Melenas	9 V – IX 1945 r.
płk Paweł Ochremuszko	IX 1945 r. – XII 1946 r.
płk dypl. Marcei Domarecki	XII 1946 r. – IX 1947 r.
ppłk dypl. Józef Bielecki	IX 1947 r. – 17 IX 1948 r.
płk Józef Batkiewicz	18 IX 1948 r. – lato 1949 r.
komendant Miasta Łódź	
ppłk Józef Czelný	IX 1945 r. – II 1946 r.
ppłk Waclaw Wróblewski	II 1946 r. – III 1947 r.
mjr Włodzimierz Makowski	III 1947 r. – 1950 r.

Źródło: Rozkazy Komendy Miasta Łódź z 1945 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 5.52.326; Rozkazy Komendy Miasta Łódź z 1946 r., *ibidem*, sygn. 38.53.10674; Rozkazy Komendy Miasta Łódź z 1947 r., *ibidem*, sygn. 39.53.2816; Rozkazy Komendy Miasta Łódź z jesieni 1948 r., *ibidem*, sygn. 38.53.10694; Rozkaz Dowództwa Łódzkiego OW nr 27 i 32 z 16 i 19 V 1945 r., *ibidem*, 11 DP, sygn. IV.521.11, teczka 3. k. 61 i 90; Rozkaz nr 16 Dowództwa Łódzkiego OW z 20 IV 1945 r., *ibidem*, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, t. VIII.

Wraz z przybyciem dowództwa 8. DP do Łodzi, jej dowódca płk dypl. J. Bielecki – jako najstarszy stopniem i starszeństwem oficer jednostki liniowej w tutejszym garnizonie – we wrześniu 1947 r. przejął z rąk płk. dypl. M. Domareckiego stanowisko dowódcy garnizonu łódzkiego. Zmianę przeprowadzono również na stanowisku zastępcy dowódcy garnizonu ds. polityczno-wychowawczych, które po ppłk. A. Sławie objął mjr Henryk Sejneński, będący etatowym zastępcą dowódcy 8. DP ds. polityczno-wychowawczych. Nieco wcześniej, bo już w marcu tego roku nastąpiła zmiana na stanowisku komendanta miasta, gdyż ppłk. W. Wróblewski zastąpił mjr Włodzimierz Makowski³⁷. Stanowisko dowódcy garnizonu łódzkiego płk dypl. J. Bielecki zajmował przez rok, tj. do 17 września 1948 r., kiedy to wraz z odwołaniem go ze stanowiska dowódcy 8. DP – odwołany został także z funkcji dowódcy tutejszego garnizonu. Następnego dnia objął je nowy dowódca wspomnianego związku taktycznego płk Józef Batkiewicz, któremu w zakresie spraw związanych z funkcjonowaniem garnizonu podlegał komendant Miasta Łodzi, którym do 1950 r. pozostawał wspomniany wyżej mjr W. Makowski³⁸.

³⁷ Rozkazy z 1947 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10685.

³⁸ Rozkaz personalny dowództwa 8. DP nr 24 z 30 IX 1948 r., CAW, 8. DP, sygn. IV.521.8, teczka 160, k. 65; Rozkazy Komendy Miasta Łódź z jesieni 1948 r., *ibidem*, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10694.

W latach 1945–1949 – wraz z kolejnymi reorganizacjami przeprowadzonymi w polskiej armii – wielokrotnie zmieniał się skład łódzkiego garnizonu, w którym zaczęły dominować w owym okresie jednostki, instytucje i zakłady wojskowe o charakterze zaopatrzeniowym (jak np. centralne i okręgowe składnice, magazyny i warsztaty różnych służb) oraz szkoleniowym (np. szkoły oficerskie i podoficerskie), podczas gdy jednostki liniowe (po rozformowaniu w końcu 1945 r. 1. Brygady Piechoty Zmotoryzowanej) pojawiły się w Łodzi ponownie dopiero w 1947 r. wraz z przybyciem pododdziałów 8. DP. Ponadto w Łodzi stacjonowało wiele mniejszych jednostek i instytucji wojskowych mających zapewnić sprawne funkcjonowanie całego garnizonu, których wykaz zawarto w tab. 2 oraz w załącznikach 1 i 2 zamieszczonych na końcu niniejszego tekstu. Wiosną i latem 1945 r. w mieście stacjonowały jeszcze nieliczne jednostki i instytucje wojskowe, lecz sytuacja w tym zakresie uległa zasadniczej zmianie na przełomie sierpnia i września tego roku, wraz z przejściem armii polskiej na organizację pokojową i podporządkowaniem dowódcy Łódzkiego OW wielu nowych jednostek i instytucji wojskowych niezbędnych dla zapewnienia sprawnego funkcjonowania nie tylko samego garnizonu, ale również całego okręgu wojskowego. W rezultacie, na przełomie 1945 i 1946 r. w Łodzi kwaterowało już prawie 50 różnego rodzaju dowództw, jednostek, składnic, instytucji i zakładów wojskowych. Dla nich wszystkich należało stworzyć jak najlepsze warunki zakwaterowania i zaopatrzenia, co w pierwszych latach powojennych było niezmiernie trudne z uwagi na ogólne zniszczenie kraju i ogromne niedobory w całej gospodarce narodowej. Było to zadanie tym trudniejsze, że tutejszy garnizon zaliczał się w owym czasie do grona większych, gdyż w styczniu 1946 r. stacjonowało w nim łącznie niemal 4,5 tys. żołnierzy (nie licząc słuchaczy szkół wojskowych, których liczba stopniowo uległa zwiększeniu do kilku tysięcy). W rezultacie przed dowództwem garnizonu pojawiło się wiele ważnych i trudnych do szybkiego rozwiązania spraw odnoszących się do zapewnienia właściwych warunków funkcjonowania garnizonu.

Tabela 2

Stan ewidencyjny garnizonu łódzkiego na 1 I 1946 r. (bez słuchaczy szkół wojskowych)

Nazwa jednostki lub instytucji wojskowej	Oficerów	Podoficerów	Szeregowych	Razem
1	2	3	4	5
Dowództwo OW VI	242	54	44	340
Węzeł Łączności Dowództwa OW VI	3	10	20	33
Oddział Informacji przy Dowództwie OW VI	45	4	7	56
10. Okręgowa Kompania Strzelecka	7	33	129	169

1	2	3	4	5
1. Brygada Piechoty Zmotoryzowanej	195	482	614	1 291
16. Okręgowa Kompania Samochodowa	6	25	54	85
26. Transportowa Szkolna Kompania Samochodowa	10	19	66	95
39. Centralny Warsztat Remontu Samochodów	12	13	69	94
41. Okręgowy Warsztat Remontu Samochodów	7	8	32	47
84. Okręgowa Składnica Taborowo-Mundurowa	7	5	5	17
75. Okręgowy Skład Materiałów Pędnych	2	5	4	11
17. Okręgowa Składnica Żywności	9	29	74	112
63. Centralny Magazyn MPiS	15	28	37	80
34. Okręgowa Składnica Inżynierska	–	1	1	2
44. Centralny Magazyn Taborowo-Mundurowy	44	20	65	129
Centralny Magazyn Chemiczny	24	22	43	89
109. Okręgowa Składnica Materiałów Budowlanych	–	4	–	4
93. Okręgowa Składnica Sanitarna	9	–	2	11
102. Okręgowa Składnica Samochodowa	4	4	1	9
Centralna Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych	209	88	115	412
Okręgowy Punkt Spędu Bydła Rzeźnego	2	2	8	12
Szkoła Oficerów Poborowych	12	4	1	17
Wojskowa Medyczna Szkoła Felczerów	88	37	47	172
4. Szpital Okręgowy	68	49	45	162
Okręgowa Komisja Lekarska	5	–	1	6
Podoficerska Szkoła Łączności	49	99	34	182
Duszpasterstwo OW VI	2	1	–	3
Ekspozytura Transportu Wojskowego przy DOKP w Łodzi	9	–	2	11
Ekspozytura Prokuratury Wojskowej przy DOKP w Łodzi	4	3	1	8
Wojskowa Fabryka Mebli	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Kompania Robocza dowództwa OW VI	5	5	89	99
Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Okręgowy Dom Żołnierza	21	17	17	55

tab. 2 cd.

1	2	3	4	5
Komenda Miasta Łódź	6	7	12	25
Areszt przy Komendzie Miasta Łódź	7	8	25	40
Rejonowa Komenda Uzupełnień Łódź-Miasto	15	9	13	37
Rejonowa Komenda Uzupełnień Łódź-Powiat	10	3	11	24
Wojskowy Sąd Okręgowy	10	2	–	12
Wojskowa Prokuratura Okręgowa	10	4	1	15
Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo- -Budowlany	12	1	9	22
Garnizonowa Pralnia, Łaźnia i Punkt Dezynfekcyjny	1	5	3	9
Redakcja „Polski Zbrojnej”	27	12	25	64
Teatr WP	43	1	11	55
Wytwórnia Filmowa WP	30	61	6	97
Razem	1 286	1 184	1 743	4 213

Źródło: Meldunek o stanie bojowym OW VI na dzień 1 I 1946 r., CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 55, k. 1 i n.

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej władze garnizonu łódzkiego musiały rozwiązać dokuczliwy problem braku wystarczającej liczby właściwie przygotowanych i wyposażonych obiektów wojskowych, co powodowało, że wiele jednostek nie miało przez szereg miesięcy odpowiednich warunków kwaterunkowych. Dlatego też dowództwo garnizonu, dzięki pomocy Rejonowego Zarządu Kwaterunkowo-Budowlanego (przekształconego później w Wojskową Administrację Koszar w Łodzi), prowadziło bieżącą ewidencję wszelkich obiektów użytkowanych przez wojsko na terenie miasta oraz kontrolowało ich stan techniczny, starając się – w miarę posiadanych środków – doprowadzić je do jak najlepszego stanu. Stopniowo, wraz ze zmniejszaniem się liczby jednostek i instytucji wojskowych dyslokowanych w mieście, tutejsze władze garnizonowe część obiektów będących w złym stanie technicznym lub uznanych za nieprzydatne dla wojska zaczęły przekazywać w użytkowanie władzom cywilnym, czego przykładem mogą być dawne koszary 10. pal (z przedwojennej 10. DP) przy ul. Jerzego, które już w 1947 r. wydzierżawiono jednej z łódzkich spółdzielni. Pod względem technicznym w najlepszym stanie był przedwojenny gmach Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV przy ul. 11 Listopada 81/83, w którym w latach 1945–1946 mieściło się Dowództwo Łódzkiego OW, w latach 1947–1949 zaś dowództwo 8. DP. Stan owego budynku w 1947 r. w jednym z raportów oceniono następująco: „Budynek murowany o 4 kondygnacjach, przeznaczony do rozmieszczenia sztabów większych jednostek wojskowych, posiada instalację elektryczną, kanalizacyjną i wodociągową oraz centralne ogrzewanie. Budynek ma 196 pokoi biurowych.

[...] Stan budynku dobry, stanowi on własność Wojska Polskiego i jest administrowany przez Rejonową Administrację Koszar Łódź³⁹. Z uwagi na charakter biurowy owego budynku oraz jego stosunkowo dobry stan techniczny, a także umeblowanie, ulokowano w nim w 1947 r. nie tylko dowództwo 8. DP, ale przejściowo również kilka innych instytucji wojskowych, np. dowództwo garnizonu, Wojskową Prokuratorę Garnizonową, Wojskowy Sąd Garnizonowy, sztab Oficerskiej Szkoły Polityczno-Wychowawczej, sztab Centrum Wyszkolenia Sanitarnego oraz Kompanię Akademicką nr 2.

Kolejnym ważnym zadaniem łódzkich władz garnizonowych było czuwanie nad stanem zdrowotnym żołnierzy oraz regulowanie wszelkich zagadnień dotyczących bieżącej opieki medycznej nad żołnierzami garnizonu, którzy służyli w jednostkach nieposiadających etatowego personelu wojskowej służby zdrowia. Niestety z początkowego okresu istnienia garnizonu zachowało się niewiele informacji, pełniejsze dane pochodzą zaś dopiero z września 1947 r., kiedy to jedną z pierwszych decyzji płk. dypl. J. Bieleckiego – jako nowego dowódcy garnizonu – było przydzielenie pod względem opieki medycznej składu osobowego dyslokowanych w Łodzi składnic wojskowych, organów administracji garnizonowej, wojskowych zakładów kulturalno-oświatowych, jak również organów służby poborowej, kwatermistrzowskiej, duszpasterstwa i sprawiedliwości do określonych jednostek posiadających etatowy personel wojskowej służby zdrowia. Pozwoliło to usprawnić sprawowanie opieki zdrowotnej nad całością stanu osobowego tutejszego garnizonu, co było niezmiernie istotnym zagadnieniem z uwagi na nienajlepszy stan zdrowotny poborowych powoływanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej w pierwszych latach powojennych (szczegółowe zestawienie na ten temat zawiera tab. 3)⁴⁰.

Tabela 3

Przydział pod względem opieki medycznej jednostek garnizonu łódzkiego nie posiadających etatowego personelu służby zdrowia z 20 września 1947 r.

Jednostka opiekująca się	Adres	Jednostka podległa opiece medycznej	Adres
1	2	3	4
Oficerska Szkoła Polityczno-Wychowawcza	ul. 11 Listopada 81/83	Wojskowe Zakłady Motoryzacyjne nr 2 Centralna Składnica Materiałów Pędnych Rejonowa Administracja Koszar Wojskowa Ekspozytura Transportu przy DOKP	ul. Składowa 41/43 ul. Daszyńskiego 38 oraz ul. Naftowa 9 ul. Narutowicza 17 ul. Narutowicza 17

³⁹ Opis budynku wojskowego przy ul. 11 Listopada 81/83, CAW, 8. DP, sygn. IV.521.8, teczka 159, k. 48.

⁴⁰ Przydział jednostek pod względem opieki sanitarno-lekarskiej w garnizonie łódzkim z 20 IX 1947 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 39.53.2816, k. 27.

tab. 3 cd.

1	2	3	4
Szpital Kliniczny	ul. Żeromskiego 113	Rejonowa Komenda Uzuppełnień Łódź-Miasto Rejonowa Komenda Uzuppełnień Łódź-Powiat Dom Żołnierza Wojskowy-Instytut Naukowo- -Wydawniczy Wydział Nadzoru Technicznego MON Wojewódzki Urząd WF	ul. Wólczańska 17 ul. Wólczańska 17 ul. Daszyńskiego 34 ul. Sienkiewicza 21 ul. Piotrkowska 159 ul. Curie-Skłodow- skiej 28
Centralna Składnica Sprzętu Chemicz- nego	ul. Łąkowa 3/9	Piekarnia garnizonowa 17. Rejonowy Magazyn Żywno- ściowy Centralna Składnica Mundu- rowo-Taborowa	ul. Pryncypalna 94 ul. Pryncypalna 94 ul. Pryncypalna 94
Batalion Wartowniczy Komendy Miasta	ul. Brzeźna 3	Garnizonowy Oddział Informacji Komenda Miasta Garnizonowa Łaźnia i Pralnia	ul. Gdańska 48 ul. Brzeźna 3 ul. Wólczańska 257
Centrum Wyszkolenia Sanitarnego	ul. 1 Maja 69	Wojskowy Sąd Rejonowy Wojskowa Prokuratura Rejo- nowa Duszpasterstwo Garnizonowe Wojskowy Sąd Garnizonowy Wojskowa Prokuratura Garnizo- nowa	ul. 11 Listopada 86 ul. 11 Listopada 86 ul. Piotrkowska 2 ul. 11 Listopada 81 ul. 11 Listopada 81
34. pp	ul. 6 Sierpnia 84/86	28. Kompania Łączności Dowództwo 8. DP	ul. 11 Listopada 81 ul. 11 Listopada 81

Źródło: Przydział jednostek pod względem opieki sanitarno-lekarskiej w garnizonie łódzkim z 20 IX 1947 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 39.53.2816, k. 27.

Innym elementem w działalności władz garnizonowych był przydział placów ćwiczeń i strzelnic dla poszczególnych jednostek. Obiektów tego typu nie było w drugiej połowie lat 40. w Łodzi zbyt wiele, toteż należało je jak najlepiej zagospodarować, tak by wszystkie potrzebujące tego jednostki mogły z nich korzystać. W owym czasie w dyspozycji Komendy Miasta Łódź znajdowały się dwa garnizonowe place ćwiczeń: plac 9 Maja (zwany także placem Józefa Hallera) o powierzchni 14,4 ha oraz plac ćwiczeń „Mania” o powierzchni 132,8 ha, dwie strzelnice garnizonowe – strzelnica szkolna na placu ćwiczeń „Mania” i strzelnica szkolna przy ul. Towarowej. Oprócz tego za placem 9 Maja (w kierunku ul. Towarowej, czyli obecnej alei Włókniarzy) znajdowały się dwa boiska do piłki nożnej, boiska do siatkówki i koszykówki, kort tenisowy, tor przeszkód oraz tor żużlowy, które były wykorzystywane

do popularyzowania i rozwijania sportu wśród żołnierzy garnizonu łódzkiego. Komenda Miasta Łódź na bieżąco ustalała grafiki wykorzystania owych obiektów, dzięki czemu wykorzystywano je w racjonalny sposób poprzez precyzyjne określenie terminów i czasu ich użytkowania przez żołnierzy konkretnych jednostek lub instytucji wojskowych⁴¹.

Władze garnizonowe dbały również i odpowiadały za zapewnienie wśród żołnierzy stacjonujących w Łodzi właściwego stanu bezpieczeństwa oraz dyscypliny, która w pierwszych latach powojennych nie była najlepsza. Działania w tym zakresie dowództwo garnizonu prowadziło w latach 1945–1946 we współpracy z Wojskową Prokuraturą Okręgową i Wojskowym Sądem Okręgowym, przeformowanymi w grudniu 1946 r. odpowiednio na Wojskową Prokuraturę Garnizonową i Wojskowy Sąd Garnizonowy. Szczególne środki bezpieczeństwa władze łódzkiego garnizonu podjęły w okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r., czego wyrazem może być rozkaz płk. dypl. M. Domareckiego (ówczesnego dowódcy garnizonu): „Dowódcy jednostek zarządzają w dniach 18–20 stycznia 1947 r. stan pogotowia swoich jednostek. Oficerowie i podoficerowie zawodowi winni się w tych dniach znajdować bez przerwy w koszarach przy swoich pododdziałach. W wyznaczonych jednostkach grupy uderzeniowe winny być doprowadzone do pełnej gotowości bojowej i przygotowane w każdej chwili do wyjazdu. Wstrzymać w wyznaczonym czasie wydawanie przepustek na wyjście poza obręb zakwaterowania jednostek”⁴². Jednak czuwanie nad stanem bezpieczeństwa w garnizonie, rozdział służby wartowniczej, regulowanie na bieżąco spraw związanych z zakwaterowaniem żołnierzy i utrzymaniem w jak najlepszym stanie obiektów zajmowanych przez wojsko powodowało ogromne trudności, wynikające z jednej strony z problemów materiałowo-zaopatrzeniowych, z drugiej zaś – z dużej liczby obiektów znajdujących się w gestii Rejonowego Zarządu Kwaterunkowo-Budowlanego. Rozrzucone były one niemal po całej Łodzi, co utrudniało sprawne nimi zarządzanie. Dlatego też należy pozytywnie ocenić działania podejmowane w tym zakresie przez łódzkie władze garnizonowe, które dość dobrze – jak na ówczesne warunki – radziły sobie z rozwiązywaniem większości problemów.

W swej działalności władze garnizonowe utrzymywały również ścisły kontakt z lokalnymi władzami cywilnymi, z którymi współpracowały przy organizacji uroczystości z udziałem wojska, w sprawach dotyczących kwaterunku wojska, jego bieżącego zaopatrzenia w żywność czy likwidowania wykrytych min i niewybuchów. Jednak z drugiej strony, żołnierze w trakcie codziennej służby powodowali też np. poważne straty w miejskiej zieleni, maszerując często na tzw. skróty przez trawniki bądź prowadząc w parkach

⁴¹ Wykaz placów ćwiczeń garnizonu Łódź z 7 IV 1949 r., CAW, Departament Kwatermistrzostwa MON, sygn. IV.503.4, teczka 181, k. 3.

⁴² Rozkaz garnizonowy nr 1 z 14 I 1947 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10685.

miejskich ćwiczenia szkoleniowe, w trakcie których niszczone roślinność. O skali problemu może świadczyć fakt, że w tym kontekście obie strony (tj. władze miejskie i władze garnizonowe) prowadziły dość bogatą korespondencję. Dla przykładu w rozkazy garnizonowym z 28 lutego 1947 r. możemy znaleźć kategoryczny zakaz prowadzenia zajęć szkoleniowych na terenach należących do władz miejskich: „Na skutek meldunku Zarządu Miejskiego – Wydziału Plantacji o przeprowadzeniu przez oddziały wojskowe ćwiczeń na terenach parków i szkół miejskich, przez co powstają zniszczenia drzewostanu oraz oparkowania, wobec powyższego zabraniam przeprowadzania wszelkich ćwiczeń oddziałom wojskowym na terenach parków i szkółek. Do ćwiczeń należy używać placu wojskowego Mania, przyległe tereny koszarowe oraz tereny nie zajęte pod uprawę ziemiopłodów”⁴³. Jednak w praktyce młodszy oficerowie niewiele sobie robili z tego typu zakazów i w dalszym ciągu zdarzały się wypadki łamania wspomnianego wcześniej zakazu dowództwa garnizonu. Dla przykładu, dwa miesiące później w piśmie z 4 kwietnia Karol Wizner z Wydziału Plantacji Zarządu Miejskiego w Łodzi informował władze wojskowe, iż: „Ponieważ ostatnio zdarzają się dość często wypadki, że jednostki wojskowe przeprowadzając ćwiczenia wchodzą na tereny plantacyjne, niszczą trawniki i krzewy, Wydział Plantacji prosi o wydanie rozkazów zabraniających wchodzenia w czasie ćwiczeń na tereny parków i szkółek miejskich”⁴⁴. Świadczyć to może o lekceważeniu przez żołnierzy otrzymywanych rozkazów oraz o bagatelizowaniu tego problemu przez władze garnizonowe, które dość niemrawo podejmowały działania w zakresie egzekwowania przestrzegania wydawanych przez siebie zarządzeń. Sytuacja w tym względzie uległa stopniowej poprawie dopiero pod koniec lat 40.

Podsumowując można stwierdzić, iż powstanie wojskowych władz garnizonowych w Łodzi pozwoliło w 1945 r. sprawnie przeprowadzić demobilizację jednostek wojskowych dyslokowanych w tutejszym garnizonie oraz stworzyć w stosunkowo krótkim czasie niezbędne warunki właściwego funkcjonowania całego garnizonu w kolejnych latach. Jednak procesowi tworzenia władz garnizonowych towarzyszył szereg trudności, wynikających przede wszystkim z braku wykwalifikowanej kadry, zniszczeń obiektów wojskowych dokonanych w czasie wojny (widocznych zwłaszcza w ich wyposażeniu w meble oraz w ramach sieci wodno-kanalizacyjnej), jak również problemów zaopatrzeniowych. Dlatego też, praca zarówno dowódcy garnizonu, jak i podległej mu Komendy Miasta Łódź, nie była łatwa, tym bardziej że regulowały one szeroki zakres zadań związanych z całością życia wewnętrznego w garnizonie, utrzymując w tym zakresie poprawne stosunki z łódzkimi władzami cywilnymi

⁴³ Wyciąg z rozkazu garnizonowego Komendy Miasta Łódź z 28 II 1947 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 3.39.2813, k. 169.

⁴⁴ Pismo Karola Wiznera z Wydziału Plantacji Zarządu Miejskiego w Łodzi z 4 IV 1947 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 3.39.2813, k. 32.

(zarówno z Urzędem Wojewódzkim, jak i władzami miejskimi). Na komendzie miasta spoczywało także wiele innych obowiązków, jak np. rozdział wart, kontrolowanie prawidłowego obiegu korespondencji wewnątrz garnizonu, zabezpieczenie dokumentów w jednostkach, nadzorowanie pracy gońców i kurierów czy kontrolowanie sposobów wystawiania dokumentów podróży. Ze wszystkimi nimi łódzkie władze garnizonowe w drugiej połowie lat 40. XX w. dość dobrze sobie poradziły, co jest o tyle warte podkreślenia, że praca tych władz miała zasadniczo charakter żmudnej działalności administracyjnej, lecz bez niej zapewnienie bieżącego i właściwego funkcjonowania całości garnizonu byłoby znacznie trudniejsze.

Załącznik 1

Skład garnizonu łódzkiego w listopadzie 1946 r.

Nazwa jednostki, instytucji lub zakładu wojskowego	Adres
1	2
Dowództwo OW VI	ul. 11 Listopada 81/83
Komenda Miasta Łódź	ul. Pomorska 21
Ekspozytura GZPW	ul. Narutowicza 27
Wydział Informacji przy Dowództwie OW VI	ul. Gdańska 48
Centralna Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych	ul. 11 Listopada 63
Oficerska Szkoła Instruktorów Sanitarnych	ul. 1 Maja 69
44. Centralna Składnica Taborowo-Mundurowa	ul. Cegielniana 52
84. Okręgowa Składnica Mundurowo-Taborowa	ul. Pryncypalna 94
Oficerska Szkoła Intendenty	ul. Napiórkowskiego 211
109. Okręgowy Skład Materiałów Budowlanych	ul. Cmentarna 9
105. Centralny Skład Materiałów Budowlanych	ul. Cmentarna 9
102. Okręgowy Skład Samochodowy	ul. Jerzego 6/8
1. Centralne Warsztaty Umundurowania i Ekwipunku	ul. Sterlinga 26
63. Centralny Skład Materiałów Pędnych	ul. Przejazd 98
41. Okręgowy Warsztat Remontu Samochodów	ul. Kątna 12/14
39. Centralny Warsztat Remontu Samochodów	ul. Składowa 41/43
Warsztat Remontu Samochodów Wojsk Lotniczych	ul. Kątna 12
Centralny Magazyn Sprzętu Chemicznego	ul. Łąkowa 3/5
Samodzielna Kompania Łączności Dowództwa OW VI	ul. 11 Listopada 83
16. Okręgowa Kompania Samochodowa	ul. Żeligowskiego 39
26. Szkolna Transportowa Kompania Samochodowa	ul. Żeligowskiego 4
75. Okręgowy Składnica Materiałów Pędnych i Smarów	ul. 11 Listopada 111
20. Okręgowy Batalion Samochodowy	ul. Żeligowskiego 39
19. Szkolny Batalion Samochodowy	ul. Żeligowskiego 4
Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany	ul. Narutowicza 17
Ekspozytura Prokuratury Wojskowej przy Dyrekcji Okręgowej PKP w Łodzi	ul. Narutowicza 17
2. Wojskowa Ekspozytura Transportu przy Dyrekcji Okręgowej PKP w Łodzi	ul. Śródmiejska 20

1	2
4. Szpital Okręgowy	ul. Żeromskiego 113
93. Okręgowa Składnica Sanitarna	ul. Gdańska 162
12. Garnizonowa Pralnia, Łaźnia i Punkt Dezynfekcyjny	ul. Żeligowskiego 39
10. Kompania Wartownicza Dowództwa OW VI	ul. Żeligowskiego 39
Wojskowy Sąd Okręgowy	ul. Piotrkowska 55
Wojskowa Prokuratura Okręgowa	ul. Piotrkowska 55
Wojskowy Sąd i Prokuratura Rejonowa	ul. 11 Listopada 88
Wojskowa Prokuratura Okręgowa	ul. 11 Listopada 88
Duszpasterstwo OW VI	ul. Piotrkowska 2
Rejonowa Komenda Uzupelnień Łódź-Miasto	ul. Pomorska 18
Rejonowa Komenda Uzupelnień Łódź-Powiat	ul. Pomorska 18
Dom Żołnierza OW VI	ul. Przejazd 34
17. Okręgowy Magazyn Żywnościowy	ul. Pryncypalna 94
41. Piekarnia Garnizonowa	ul. Pryncypalna 94
Filia Centralnej Piekarni MON	ul. Wólczańska 145
Okręgowy Punkt Spędu Bydła Rzeźnego	ul. Pryncypalna 94
4. Kompania Robocza dowództwa OW VI	ul. Pryncypalna 94
Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy	ul. Sienkiewicza 27
Fabryka Mebli WP	ul. Wierzbowa 20
Wojewódzki Urząd WF i PW	ul. Pomorska 18
Wytwórnia Filmowa WP	ul. Narutowicza 90
Teatr WP	ul. Cegielniana 27
Wojskowa Drukarnia nr 2	ul. Gdańska 130
Lotnicze Warsztaty Samochodowe	ul. Rokicińska 77
Lotnicze Warsztaty Remontowe nr 1	Plac Leonarda 4
50. Warsztaty Artylerii i Remontu Traktorów	ul. Senatorska 64

Źródło: Garnizonowy wykaz dyslokacyjny jednostek Łódzkiego OW według stanu na dzień 28 XI 1946 r., CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, teczka 863, k. 1–6.

Załącznik 2

Wykaz jednostek garnizonu łódzkiego z 20 maja 1948 r.

Nazwa jednostki, instytucji lub zakładu wojskowego	Adres
1	2
Dowództwo garnizonu	ul. 11 Listopada 81/83
Komenda Miasta Łódź	ul. Brzeźna 3
Batalion Wartowniczy	ul. Brzeźna 3
Dowództwo 8. DP	ul. 11 Listopada 81/83
34. pp	ul. 6 Sierpnia 84/86
Oddział Informacji 8. DP	ul. Legionów 21/23
Centralny Magazyn Sprzętu Chemicznego	ul. Łąkowa 3/9
Centralna Składnica Mundurowo-Taborowa	ul. Pryncypalna 94
Centralna Składnica Materiałów Pędnych	ul. Naftowa 9
Centrum Wyszukolenia Sanitarnego	ul. 11 Listopada 81/83
Drukarnia GZPW	ul. Piotrkowska 104A

1	2
Dom Żołnierza	ul. Daszyńskiego 34
Kompania Akademicka nr 2	ul. 11 Listopada 81/83
28. Samodzielna Kompania Łączności	ul. Żeligowskiego 31
Lotnicze Warsztaty Remontowe	Plac Leonarda 4
Oddział Informacji Garnizonu Łódzkiego	ul. Gdańska 48
Oficerska Szkoła Polityczno-Wychowawcza	ul. 11 Listopada 81/83
Pralnia i łaźnia garnizonowa	ul. Wólczańska 257
Piekarnia garnizonowa	ul. Piotrkowska 97
Rejonowy Magazyn Żywności, Zboża i Furażu	ul. Pryncypalna 97
Rejonowa Komenda Uzupelnień Łódź-Miasto I	ul. Wólczańska 17
Rejonowa Komenda Uzupelnień Łódź-Miasto II	ul. Wólczańska 17
Rejonowa Komenda Uzupelnień Łódź-Powiat	ul. Wólczańska 17
Szpital Kliniczny Centrum Wyszkolenia Sanitarnego	ul. Żeromskiego 113
Wojskowa Prokuratura Garnizonowa	ul. Jerzego 2
Wojskowy Sąd Garnizonowy	ul. Jerzego 2
Wojskowa Prokuratura Rejonowa	ul. 11 Listopada 86
Wojskowy Sąd Rejonowy	ul. 11 Listopada 86
Wojskowa Ekspozytura Prokuratury przy Dyrekcji Okręgowej PKP w Łodzi	ul. Narutowicza 17
Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy	ul. Sienkiewicza 21
Wydział Charytatywny MON i Duszpasterstwo Garnizonowe	ul. Piotrkowska 2
Wojskowe Zakłady Motoryzacyjne nr 2	ul. Składowa 41/43
Wydział Nadzoru Techniczno-Odbiorczego Departamentu Mundurowo-Taborowego MON	ul. Piotrkowska 159
Wojewódzka Komenda Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”	ul. Curie-Skłodowskiej 30
Powiatowa Komenda Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”	ul. Piotrkowska 90
Miejska Komenda Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”	ul. Curie-Skłodowskiej 28

Źródło: Wykaz jednostek garnizonu łódzkiego z 20 V 1948 r., CAW, Komenda Miasta Łódź, sygn. 38.53.10693, k. 157.

WITOLD JARNO

Authorities garrisons in Łódź in the years 1945–1949

The article describes the history of military garrison authorities in Łódź in the years 1945–1949, and especially the process of creating, staffing, organization, and the main forms of activity. Garrison of Łódź in the first years after the Second World War was one of the biggest Polish Army garrisons. In Łódź stationed a lot of units and the military institutions. Additionally, from April 1945 to November 1946 in Łódź was located the command of the military district number six. In the years 1945–1949 commanders of the Łódź garrison were 6 officers: colonels Andrew Czartoryski, Mieczysław Melenas, Paul Ochremuszko, Marcel Domarecki and Joseph Batkiewicz

and lieutenant colonel Joseph Bielecki. The activity of military garrison authorities was essential for the normal functioning of a large garrison. Creating a military garrison authorities in Łódź, accompanied by many difficulties, arising from the lack of qualified officers, war damage and supply problems. Commander of the garrison was responsible for the state of security and discipline in the garrison, guard duty, the allocation of training sites and firing ranges, the protection of military buildings, soldiers health and good cooperation with the civil authorities. Garrison in Łódź in the years following World War II well coped with most tasks, enabling military units and institutions in Łódź work in the best possible conditions at that time.